

SÁNDOR KATALIN: NYUGTALANÍTÓ ÍRÁS/KÉPEK. A VIZUÁLIS KÖLTÉSZET INTERMEDIALITÁSÁRÓL. KOLOZSVÁR, ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET, 2011.

P. J.: Hogyan, mitől „nyugtalanító” számodra ez a könyv?

D. M.: Így önmagában, csupaszon a nyugtalanító valóban nyugtalanító. A könyvet olvasva viszont legelőször a médiumok nem-tisztasága, nem-áttetsző volta és ennek belátása okozhat szellemi nyugtalanságot. Igen, legelőször az olvasás izgalmaival, felvillanyozottságával írnám körül, hiszen egyszerre nyugszik meg az olvasó, mint amikor érzi, hogy igazán jó művet tart a kezében, kitisztul tőle a feje, helyére kerülnek a dolgok, ugyanakkor intenzíven gondolatai támadnak, (írás)tervei keletkeznek. Egyszerre tart fogva, és enged szabadon.

P. J.: Azt írom, amihez igazából a mondandóm végén szeretnék eljutni, hogy miként hatott rám az olvasása: a képversekről, a vizuális költészetéről szóló teoretikus munka bennem (is) azt a fajta borzongást keltette, amelyet szépirodalom olvasása közben, egy jó regényben megélek (mint amilyen például a minap letett regény, Papp Sándor Zsigmond Semmi kis életek című regénye). Esztétikai élmény volt elméletet olvasni. Az „elméletet” úgy performálja a könyv, hogy annak nem szűrő idegenségét, nem a tündöklő fehérségű, hóval borított, zord akadémiai magaslatok felől jövő hideg légáramlatot érezzük, hanem ellenkezőleg, egy nagyon színes, ízes és vonzó szellemi, érzéki tér nyílik meg a könyv lapjain, miközben a szerző a kedvelt „helyén”, szövegek és képek határvidékén kalauzol. A gondolatmenet az intermedialitás elméleti megközelítései felől halad a szó-kép kapcsolatok „konkrét” esetei, a konkrét versek, a betűversek és a kollázsok médiumköziségének tárgyalása felé, végül a „mozgó” szövegekre, a digitális költészetre vonatkozó elméleti „izgalmakkal” zárul. Ez a gondolatmenet érzékelteti, hogy a médiumköziség, vagy ahogyan a szerző fogalmaz, „mediális transzgresszió”, „kulturálisan nyugtalanító hibriditás”, korokon és kultúrákon átrezgő, átvélő, összetett jelenség, amellyel nemcsak a magaskultúrában, hanem a mindennapjainkban is lépten-nyomon találkozunk. A tudomány a művészeteket, médiumokat külön dobozokban szereti tudni, külön „kórtermekben” diagnosztizálni, talán éppen azért, mert így érvényesíthetők a már jól bejáratott fogalmak, értelmezési módok. Annak felismerése, amit W. J. T. Mitchell fogalmaz meg, miszerint „minden médium kevert médium, és minden reprezentáció heterogén”, valóban kapkodást, nyugtalanságot eredményezhet a kórtermekben. A könyv holisztikusan, átfogó elméleti megalapozottsággal, átkeretező módon közelít ezekhez a kérdésekhez és problémákhoz. Gondolkodtat és újragondolat, kalauzol, miközben a szó legjobb értelmében hagy tévelyegni is, hogy érzékeli a jelenségek összetettségét. Színre viszi azt, hogy az elmélet, az értelmezés nem befogja, hanem ellenkezőleg, eloldja, felszabadítja a tekintetet. Ez hogyan lehetséges, ennek járhatnánk utána. Szövege, textúrája folytán válik „nyugtalanítóvá”, érdekesítő felületté, az olvasás – és az írás – vágyát ébresztgető játéktérre a könyv.

D. M.: Valóban nem vagyunk hozzászokva a tudományos szöveg gyönyöréhez, próbálom kiszárazni, hogyan éri el. A csiszoltsággal, a szaknyelv érzékiségével, „lappangó metaforáival”, a vizuális költészet olyan mai elméleti (kultúratudományi, mediális) nézőpontokból való tárgyalásával, amik önmagunkban izgalmasak, a műelemzésekkel – mint kibomló történésként való megtapasztaltatásokkal –, de főként az átgondoltsággal, hogy például másképp látom a könyv borítóját, másképp olvasom a Bevezető alcímét, miután kiolvastam az egész könyvet. Újraérteti, másképp látatja részleteit és önmagát is a könyv egésze. Ez olyan gondos kompozícióra utal, ami nem egyenlő a kiszámítható célatzatossággal, hanem a témában való lakozás otthonosságából keletkezik.

P. J.: Miközben a könyv éppen az otthonos és az idegen találkozásairól szól, az otthonos az idegenségek felmutatása révén bomlik ki. Milyen vidék a szövegek és a képek „pufferzónája”? Hogyan találkoznak a szavak és a képek az esztétikai tapasztalatban? Egymást „vendégül látják”, miközben egymás idegeneként, Másikaként érzékelhetők, feloldhatatlanul, ugyanakkor valami atavisztikus mélységekből merítő természetességgel.

D. M.: Talán egyik legfontosabb hozadéka a vizuális költészet intermedialitásáról szóló könyvnek, hogy a médiumok nem szemben állnak egymással, és nem is választhatók mereven szét, hanem érintkező „vendégségben vannak”, a kép és a nyelv médiuma egymással átítatottan tisztátalan, ugyanakkor ideológiák, diszkurzusok, intézményrendszerek függői. És ha valaki ragaszkodik a mediális purizmus illúziójához, akkor például nyugtalanodhat.

P. J.: Joggal nyugtalanodhat. Amint, és ezt is szépen és mélységeiben bontja ki a könyv, a verbális és a vizuális sem egymással „perben” álló felek, az oppozíció leszűkíti mindkettő értelmét. Ami a kötetben valóban „megtörténő” módon esemény jellegű, az az, hogy elold a – kultúránkat jellemző – szembeállítás, szembenállás, a fekete-fehér kényszerképzetektől, és a művészi reprezentáció együttállásait, mediális konstellációit felmutatva, ezekről tanít gondolkodni. Ahogyan itt jegyzeteimet nézegetem, érdekes módon eltűnedeznek kusza kézírásom jegyei a papíron, és a lejegyzett szavak tipográfiai, téralakzatba rendeződését, a fehér papír tapintását vizsgálom – fehéren a fehéret. Talán nem véletlen, hogy finom, selymes papírt választottam?

D. M.: A médiumok közöttiségének nem rivalizáló értése magából a témából is származik, a kollázsok dehierarchizálóan rétegzett természete visszahat a médiumok nem átlátszóságára. És ahogyan jelzed, egy új dimenzió, a tapintás érzékének a bevonódása is hangsúlyossá válik a vizuális költészet tanulmányozásában. És itt nem képzavarokat termelek (érdemes lenne a képzavar tiltó, reguláló ideológiáján is elgondolkozni), hanem olyan írás- és értelmezésmódról beszélek, ahol a különböző érzékelésmódok együttesen megjelennek.

P. J.: A könyvből kibomló sokrétű fenomenológiai megközelítés a vizuális költészet térbeliségére (elrendezésére), valamint a befogadás érzéki vonatkozásaira egyaránt ráirányítja a figyelmet. A vizuális költészet „poliszenzorialitásra” való ráutaltságáról beszél a szerző, és finoman, de határozottan vezeti tekintetünket, kezünket, érzékszerveinket egy másfajta tapasztalás irányába. Az elmozdulásra figyeltet: ahogyan a betűkről, a szavakról, azok értelemléhetőségeiről a formára, az elrendezésre, az anyagra siklik a

figyelem. Idézem: „Ezt az elmozdulást, különbségképződést a hagyomány és az idéző szöveg, az olvasás és a nézés között a képszöveg nem tematizálja, hanem az olvasás tapasztalatává teszi: a birtokolthatatlan közties lét tapasztalatává, amely nem nevet kap, hanem megtörténik.” (43.)

D. M.: Ilyen megtörténések terepévé válhat az érzékelő olvasó maga is. Például a borítón látható kollázs (ki)mutató ujjá és egyáltalán a kéz testrész a könyv elolvasása után, nemcsak az írás/nyelv, tapintás médiumaival hozható kapcsolatba, hanem az is látszani kezd, hogy az ujjal mutatás mint olyan, a vizuális kódot előfeltételezi, és a látás révén válunk megérintetté. Hasonló átváltozó mozgásnak voltam a „tanúja” a könyv első alcímének kidomborodásakor. És most rendhagyó módon reciklálom, és kollázsszerűen bevágom a könyv bemutatójára írott kezdő gondolataimat: »„fehér a fehéren» – áll a Bevezető alcímeként, azaz a könyv első szókapcsolataként, és ez a kimetszett Haroldo de Campos-idézet talán első látásra is képes nyugtalanítóan hatni, azonban a könyv újraolvasásakor, amikor egy időben olvasunk előre és hátrafelé, akkor (feketén) szembeugrik az idézet tudatos érzékenységgel kiválasztottsága, és hogy értelmezés-lehetőségekkel teli átitatottságát tapasztalni kezdjük, az éppen magának a könyvnek a teljesítménye lesz. Olyan képzettségre teszünk szert a tanulmányozása során, hogy egyszerűen látni kezdjük a fehéret a fehéren. A zenemű nyitányának sűrűségével megszólaló sor legelőször épp a belevágás lendületét, az előrehaladó olvasás vágyát, türelmetlenségét és ezáltal átsikló voltát akasztja meg. Fehér a fehéren – olvassuk, és nem tehetünk mást, egy könyv nyitányaként szembetűnik a fehér lapon a betűk feketesége. Finoman hangolódunk az írás vizualitására, materialitására. De mielőtt túlságosan is a fehéren a feketét igyekeznénk vizionálni, a fekete betűket nézve látnunk kell, hogy épp valami mást olvasunk, betűk szerint: a fehér a fehéren kijelentést. És pontosan azért, mert felidéződött a fekete-fehér oppozíció, érzékelni kezdjük ennek a szintagmának a másként hangoltságát: az ellentét szétválasztó, elkülönítő erőszaka helyett a rétegződés, az érintkezés tapadását. Festékréteggént, színeként tapintjuk a fehéren a fehér felületét, azaz egy költemény (nyelvi) sorát, ahogyan a Bevezető is kijelöli, Malevics festészeti hagyományához kötjük, és érteni véljük a kijelentés-töredéket. Nemcsak, hogy színeként látjuk immár a fehéret, miközben olvasunk, hanem (el)különbözőnek is látjuk »ugyanazt« a szót, a fehéret. Rétegei, árnyalatai, hangsúlyai lesznek. Jelzi telítettségét, mediális tisztátalanságát, hogy egyszerre szól e verssor a kép és a nyelv hagyományára felől. Hogy a könyv egy későbbi fejezetében olvasható, de Campos konkrét versének lenyűgöző elemzésében nem csupán e két említett médium egymásra hatása rajzolódik ki eme fehérségben, hanem a befogadásban tapinthatóvá válik a fehér a fehéren-sor immáron nem festékszerű rétegzettsége, az a költemény spanyolfal képleírásában megjelenített kócsagok értelmezésének köszönhető. Ezek ugyanis nemcsak a kép médiumát kapcsolják be fehérségükkel a nyelvi leírásba, hanem a »tollak fehér tollazat« sorsal a fehér a fehéren kifejezésnek testet adnak, és simíthatóvá teszik selymes, fehér a fehéren tollazatukat.”

P. J.: Találónan „domborítod” ki a fehéret a fehéren, a „telt fehéret” az „üres fehéren”, nemcsak azt kezdjük látni, ami „van”, amit fogalmaink és kulturális beidegződéseink megtanítottak látni, hanem a hiányt is, a „nincs”-et. Említed a médiumok „tisztátalanságát”. A könyv megmutatja, hogy a feloldhatatlan különbségek egyszerre a médiumok között és a médiumokban jönnek létre. Továbbá azt, hogy ahogyan a médiumok, a verbális és a vizuális nem egymással szemben álló felek, úgy a művészi reprezentáció és a teoretikus diszkurzus sem tekinthető „monomediálisnak” egymás viszonylatában, és éppen ezt deríti ki, tárja fel, viszi színre a kötet: a művészeti diszkurzus teoretikus potenciálját, és fordítva. A vizuális költészet heterogenitása a (Barthes, Kristeva, Derrida, Lyotard, Mitchell, Foucault neveivel fémjelzett) posztstrukturalista elméletek heterogenitásával kapcsolódik össze, átfolyásként, áradásként, hullámverésként, ahogyan az egyik elemzett példában a betűhullámok a sziklához csapódnak (Jan Hamilton Finlay: Wave-rock).

D. M.: Egyszerre mutatja meg a konkrét költészetet, betűverseket, kollázsokat saját történetiségükben, ugyanakkor mai nézőpontból is. Számomra felfrissítő volt, ahogyan a történeti kontextusok kibomlottak a vizuális költészet kulturális és intézményes beágyazottságának a bemutatása révén. Hogy például a lettrizmus nyelvtagadása nem szakítható ki a második világháború utáni általános kulturális traumából, polgári érték- és jelválságából, továbbá hogy az atomisztikus betűkre hasítás igénye a korban éppen aktuális nukleáris kutatással is összekapcsolható. Kitüremkedik, hogy a kép és szó viszonyának történeti alakulása milyen mértékben ideológiákkal, intézményrendszerek működésével terhelt. És éppen a kultúratudományos nézőpont miatt, miközben egy választott poétikai korpusz kutatásáról szól a könyv, aközben olyan átfogó kulturális, politikai, társadalmi kontextusokat mozgat, hogy a műalkotások diszkurzusokba való befészkeltsége révén jelenünk ideológiai és mediális szövedéke is kitapintható lesz. Éppen ezért nem csak egy szűk(látókörű) szakmai réteget tud megszólítani.

P. J.: A kép fogalmilag, ideológiailag terhelt övezet, a nyelv menekülési lehetősége, útvonala. Kijárat, a kimondhatatlan, a megjeleníthetetlen felé. Kép és szó: egymás vadjai és egymás vágyai, szét- és összetartó mozgásuk a kultúra, a kulturális emlékezet működésére világít rá.

D. M.: Viszonyuk elbeszélések is különböző történeti ideológiák szívódnak a felszínre. Idézek: „Mitchell álláspontja szerint Lessingnél a költészet és a festészet terepümainak elhatárolása egy olyan (a 18. század kontextusa felől értelmezhető) kulturális térkép részeként olvasható, amelyen nacionalista érvek mentén osztódtak a felsőbbrendű költészethez köthető értékek (cselekvés, mesterséges, önkényes jelek, kifejezés, értelem, ékesszólás, fenség, maszkulinitás) a protestáns Németország és Anglia térfelére. Ezzel szemben az alsóbbrendű, festészethez köthető értékek (statikusság, természetes jelek, utánzás, test, csend, szépség, femininitás) a katolikus Dél és Franciaország térfelére kerültek.” (31)

P. J.: Elméleti és történeti szempontokat ötvöz tehát a könyv, a képszövegek poétikáját tárgyaló alapmunkának tartom, amely ugyanakkor a kortárs művészeti diszkurzusok, a Gutenberg-kor utáni mediális-digitális expanzió jelenségeinek, művészeti, mediális gyakorlatainak jobb értőivé avat. És tegyem hozzá azonnal: jobb olvasókká formál, hiszen, a könyv szellemében, az olvasás nemcsak olvasás (és itt a kötetből gyűjtögetett kifejezésekből válogatok), hanem egyben: olvashatalanság, részesülés, eltérítődés és önelvesztés, fájdalom, ellenállás és nem utolsósorban vágy: az olvasásra, az írásra. Ahogyan a nyelv és a kép találkozásának összetettségét, történő voltát is a kötetben előforduló kifejezések serege érzékelteti: esztétikai törés, eloldódás, feszültség, interaktív játék, elkülönítődés, retorikai patthelyzet, elcsúszás, ellentmondás, meg nem felelés, integrálhatatlanság, széttartás, komplementaritás. A könyv lapjain a benne-lét és a köztesség fogalmai a médiumköziség tárgyalt eseteinek fényében új jelentésméretűkre tesznek szert. Egy helyen Roland Barthes-t idézi a könyv, de az idézetet, amely a gyönyörszöveg természetéről szól, kicsit visszahajtanám magára a kötetre: „nem lehet beszélni egy ilyen szövegről, beszélni csak benne lehet” (51.). Benne. Között.

D. M.: Olvasva benne lenni viszont lehet, és az eddig elmondottakhoz képest még abban az örömben is részesülhetünk, hogy a kutatott korpusz valóban testként is érzékelhetővé válik, a korporealitást sem kizáró plasztikus értekező nyelv révén: „A betűversek mediális tapasztalatát inkább az Oosterling által javasolt intermedialitás, vagyis az »érzéki reflektivitása« felől vélem leírható, amely a fogalmi és a testi, a reflexív és az érzéki közötti folytonos elmozdulásként, a reflexió megtestesült tapasztalataként gondolható el. Ha pedig valamire igencsak találó lehet az erotika szó, az éppen a közötnesnek, az érzéki és a reflektív közötti átcsúszásoknak a rögzíthetetlen tapasztalata.” (113.)

P. J.: Úgy érzem, nem jutottunk nyugvópontra...

Kategoria: Téka

Denumire autor: Dánél Mónika - Pieldner Judit

Látó Szépirodalmi Folyóirat